

KUL TÚRA SLOVA

Vedecko-popularizačný
časopis pre jazykovú
kultúru a terminológiu

Orgán Jazykovedného ústavu
Ludovíta Štúra SAV, v. v. i.,
a Jazykového odboru
Matice slovenskej

Časopis vychádza s finančnou
podporou Otvorenej akadémie

otvorená
akadémia

HLAVNÁ REDAKTORKA
Sibyla Mislovičová

VÝKONNÁ REDAKTORKA
Iveta Vančová

REDAKČNÁ RADA

Adriana Ferenčíková, Dana Gu-
ričanová, Robert Hammel, Re-
náta Hlavatá, Ingrid Hrubaničo-
vá, Martin Chochol, Bronislava
Chocholová, Ján Kačala, Natália
Kolenčíková, Ľubor Králik, Jana
Levícká, Sibyla Mislovičová,
Slavomír Ondrejovič, Lucia Mol-
nár Šatinská, Iveta Vančová, Pa-
vol Žigo

REDAKCIA

811 01 Bratislava, Panská 26

ŠTÚDIE A ČLÁNKY

- ŠIMON, František – DANKO, Ján:
Medzičel'usť alebo rezáková kosť? 193
KROLČÍKOVÁ, Romana: Jazyko-
vé neistoty používateľov slovenčiny
v oblasti pravopisu veľkých písmen
vo vlastných osobných menách 197
RAMŠÁKOVÁ, Anna: *Predhorie* či
Priedhorie, *Brestenné* či *Briestenné?*
(1. časť) 204

TERMINOLOGICKÉ SÚPISY

- KLIMENT, Ján – HRABOVSKÝ,
Michal – VANČOVÁ, Iveta: Nové
a revidované slovenské mená dová-
žaných, zavlečených, pestovaných
a ďalších na Slovensku známych
cudzokrajných cievnatých rastlín. 4.
Druhy rodov začínajúcich sa písme-
nom G – K 210
BAČOVÁ, Mária: Latinsko-sloven-
sko-česko-rusko-bieloruský slovník
oficiálnych názvov liečivých rastlín.
7. časť (S – Z) 218

ZO STUDNICE RODNEJ REČI

- Klobúk dolu!* K. Balleková 228

ROZLIČNOSTI

- Kopaničiar a Kopaničan.* I. Vančová. 238

SPRÁVY A POSUDKY

Kytica pre Mateja Považaja. S. Mislovičová	240
Jubileum prof. Juraja Dolníka, DrSc., alebo Provokačný potenciál jedného jazykovedca. J. Rusinková	242
Vydali sme 4. zväzok Slovníka súčasného slovenského jazyka. N. Janočková	247

SPYTOVALI STE SA

Spojovník alebo pomlčka? S. Duchková	253
--	-----

PRIPOMÍNAME SI	255
----------------------	-----

KULTÚRA SLOVA

KULTÚRA SLOVA, vedecko-popularizačný časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu. Orgán Jazykovedného ústavu Ludovíta Štúra SAV, v. v. i., a Jazykového odboru Matice slovenskej. Ročník 56, 2022, č. 4 (24. 8. 2022). Sídlo vydavateľa a adresa redakcie: Jazykovedný ústav L. Štúra SAV, v. v. i., Panská 26, 811 01 Bratislava. IČO 00167 088. Matica slovenská – Vydavateľstvo Matice slovenskej v Martine. Časopis vychádza s finančnou podporou Otvorenej akadémie. Hlavná redaktorka PhDr. Sibyla Mislovičová. Výkonná redaktorka Mgr. Iveta Vančová. Grafická úprava Oto Takáč. Technický redaktor Vladimír Radik. Vychádza šesťkrát ročne. Ročné predplatné 8,50 €, jednotlivé čísla 1,50 €. Rozširuje, objednávky a predplatné prijíma Vydavateľstvo Matice slovenskej, P. Mudroňa 1, 036 01 Martin, e-mail: periodika@matica.sk, tel. 043/3812826. Evidenčné číslo 3696/09. Podávanie novinových zásielok povolené OZSsRP Banská Bystrica č. 1325/94-PTP z 25. 4. 1994. ISSN 0023-5202 Distributed by Matica slovenská – Vydavateľstvo Matice slovenskej, P. Mudroňa 1, 036 01 Martin, Slovakia.

© Jazykovedný ústav L. Štúra Slovenskej akadémie vied, v. v. i., Bratislava

© Matica slovenská, Martin

Vytlačila tlačiareň Fork, s. r. o., 2022

Cena 1,50 €

MAJTÁN, Milan – POVAŽAJ, Matej: Vyberte si meno pre svoje dieťa. Bratislava: Art Area 1998. 344 s.

Pravidlá slovenského pravopisu. Red. M. Považaj. 4. nezmenené vyd. Bratislava: Veda 2013. 592 s.

VALENTOVÁ, Iveta: Prechýľovanie priezvisk a jeho vývin na Slovensku. In: Jazykovedné štúdie XXXIII. Prechýľovanie: áno – nie? Eds. L. Molnár Satinská – I. Valentová. Bratislava: Veda 2016. s. 11 – 22.

VALENTOVÁ, Iveta: Zo slovenskej onomastickej terminológie: mužské, chlapčenské, ženské, dievčenské, detské a rodovo neutrálné meno. In: Kultúra slova, 2021, roč. 55, č. 6, s. 331 – 342.

VALENTOVÁ, Iveta: Zo slovenskej onomastickej terminológie: mononymum, krstné meno, rodné meno. In: Kultúra slova, 2022, roč. 56, č. 2, s. 65 – 83.

Slovenský národný korpus – prim-9.0-public-sane. Bratislava: Jazykovedný ústav L. Štúra SAV, v. v. i., 2020. Dostupné na <https://korpus.juls.savba.sk> [cit. 20. 02. 2022].

Predhorie či Priedhorie, Brestenné či Briestenné? (1. časť)

ANNA RAMŠÁKOVÁ

Jazykovedný ústav L. Štúra SAV, v. v. i.

Obyvateľ obce Pružina (o. Považská Bystrica) sa obrátil na Úrad geodézie, kartografie a katastra Slovenskej republiky (ďalej ÚGKK SR) v Bratislave so žiadosťou o zmenu štandardizovanej podoby názvu miestnej časti *Predhorie* na nárečovú podobu *Priedhorie*. Autor žiadosti sa odvolával na motiváciu vzniku názvu osobným menom *Priedhorský* a na zákon o obciach, podľa ktorého si názvy miestnych častí obce určujú samy. Zároveň argumentuje, že aj názov miestnej časti *Briestenné* je motivovaný osobným menom.

Predhorie, názov základnej sídelnej jednotky¹ obce Pružina, sa na prvý pohľad javí ako predponový názov, ktorý vznikol univerbizáciou predložkovej konštrukcie. Predponové pomenovania sú najviac rozšírené v severozápadnej časti Slovenska práve v okrese Považská Bystrica (okolo 12 %), ale tiež v okresoch Žilina a Trenčín (Majtán, 1996, s. 24). V názve osady *Predhorie*² bola východiskom apelatívna predložková konštrukcia s apelatív-

Príspevok vznikol v rámci riešenia grantového projektu VEGA č. 2/0019/20 Lexika slovenských terénnych názvov.

¹ Základná sídelná jednotka je skladobnou časťou sídelného útvaru (obce a jej častí) určenou na priestorovú identifikáciu a sledovanie sociálno-ekonomických a územno-technických javov priamo viazaných na osídlenie (Štatistický lexikón obcí Slovenskej republiky, 2011, 2014, s. 9).

² Podľa archívnych údajov oddelenia dejín slovenčiny, etymológie a onomastiky Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV, v. v. i., v Bratislave označujú názvy *Predhorie*, *Priedhorie* v obci Pružina (o. Považská Bystrica) osadu, ktorá sa vyskytuje pred horami.

vom *pred horou* alebo propriom *pred Horou*, resp. predložkový názov *Pred Horou* alebo predponové apelatívum *predhorie*. Istotne však išlo pri nominácii (vzniku názvu) o objekt vyskytujúci sa pred horou. Predložka *pred* sa stala predponou, ktorá poukazuje na zvýraznený lokalizačný príznak (tamže, s. 24 – 25). Predložková východisková konštrukcia sa pretransformovala na výsledné neutrum *Pred + hor + ie*, ktoré sa skloňuje podľa vzoru *vysvedčenie*. Substantivizácia (nominácia) takéhoto predložkového názvu obyčajne súvisí so zmenou charakteru či spoločenského významu pomenúvaného objektu.

Podľa Pravidiel slovenského pravopisu (2013) predložka *pred/predo* sa využíva s akuzatívom a inštrumentálom (napr. v spojeniach *pred seba*, *predo mňa*, *pred sebou*, *predo mnou*). V Krátkom slovníku slovenského jazyka (2003) sa uvádza, že v akuzatíve vyjadruje 1. smerovanie na prednú stranu niečoho alebo niekoho (napr. *postaviť sa pred katedru*) a 2. účel, cieľ (napr. *predvolať pred komisiu*); v inštrumentáli 1. miesto na prednej strane, spredu niečoho, niekoho (napr. *pred žiakmi*), 2. predchádzanie v čase alebo v poradí (napr. *pred skúškou*), 3. zreteľ (*mať rešpekt pred vedúcim*), 4. príčinu, dôvod (*kapitulovať pred nepriateľom*), 5. väzbu pri slovesách a menách (napr. *tajiť pred kamarátom*, *obrana pred útočníkom*).

Predpona *pred-/predo-* sa využíva nielen v spojení so substantívom, ale aj so slovesami, prídavnými menami a príslovkami. Pri substantívach dejového alebo činiteľského, zriedkavo i iného významu utvorených od sloviess s predponou *pred-* má obdobné významové odtienky ako v príslušných slovesách (*predstih*, *predspev*, *predchodca*), ďalej vyjadruje, že pomenované časové určenie alebo to, čo je nejako časovo zaradené, predchádza pred niečím (*predpoludnie*, *predjedlo*), a pomenovaná vec sa nachádza pred niečím (napr. *preddomie*, *predhorie*, *predlaktie*, *predpolie*, *predvoj*, *predsádka*) (porov. Slovník slovenského jazyka III, 1963, s. 439; Morfológia slovenského jazyka, 1966, s. 374, 590).³

Ak ojkonymum *Predhorie* vzniklo z prepozície (*pred*) a substantíva (*hora*), z jazykového hľadiska ide o systémovo a korektne utvorené proprium, ktoré označuje objekt vyskytujúci sa pred iným objektom.⁴

³ O povahe predpón *pre-* a *prie-* písala ešte koncom 40. rokov 20. storočia M. Marsinová (porov. Slovenská reč, 1949 – 50, s. 253).

⁴ Z morfológického hľadiska prefixy *pred-* s variantom *predo-* (napr. *predkrm*, *predostierať*) a *pre-* s variantom *prie-* (napr. *prerobiť*, *priebeh*) patria do skupiny najfrekvencovanejších derivačných predpón (M. Sokolová, G. Moško, F. Šimon, V. Benko, 1999, s. 505).

Názov osady *Predhorie* by mohol vzniknúť z priezviska *Priedhorský*, ako píše nemenovaný Predhoran, ale vo všetkých slovanských i neslovanských jazykoch vznikali priezviská z prídavných mien utvorených z názvov osád, pretože vyjadrujú miesto, odkiaľ takto pomenovaná osoba pochádzala, kde bolo jej rodinné sídlo a pod. (Majtán, 2018, s. 36). V slovenskom jazyku priezviská z prídavných mien utvorených z osadných názvov veľmi často vznikali práve príponami *-ský*, *-(c)ký*, napr. *Devínsky*, *Bystrický*, *Orlovský*, *Zdychavský*, *Žilinský* (tamže, s. 37)⁵, a nimi sa tiež tvorili priezviská z prídavných mien utvorených z názvov administratívnych i prírodných územných celkov, napr. *Kysucký*, *Šarišský* (tamže, s. 39).

Od roku 1994 sa proprium *Predhorie* uvádza ako štandardizovaný názov osady⁶ v obci Pružina (okr. Považská Bystrica) s variantným neštandardizovaným názvom *Priedhorie*. Vyskytuje sa tiež v ďalších štandardizovaných toponymách, napr. *Beskydské predhorie* (Lieskovec, o. Humenné, štandardizované r. 1987). Názov *Predhorie* funguje v obciach viacerých regiónov Slovenska na označenie rôznych objektov, napr. v Dubkovej (v súčasnosti súčasť obce Lazy pod Makytou, o. Púchov; 1981); v Dubovej (o. Pezinok; 1999) či v Slovanoch (o. Martin; 1994) a v tejto podobe je štandardizovaný aj názov osady a vodného toku v Pružine.

V slovenskej onymii máme viacero názvov, ktoré vznikli univerbizáciou predložkovej konštrukcie (s apelatívom alebo propriom, resp. predložkový názov alebo predponové apelatívum sa stalo propriom) a zároveň majú príponu *-ie*, napr. *Predkútie* (Dolný Štál, o. Dunajská Streda; 1992), *Predlípie* s variantom *Predlípie* (Veľký Folkmar, o. Gelnica; 1992), *Predlamačie* (Bodiná, o. Považská Bystrica; 2019), *Predlúcie* (Nitrianske Sučany, o. Prievidza; 1994), *Predúvratie* s variantom *Predovrátie* (Bobrovec, o. Liptovský Mikuláš; 1990).

⁵ V prostredí niekdajšieho Uhorska, teda aj v slovenskom jazykovom prostredí, mali šľachtické prídomky podobu adjektív utvorených z názvov obcí, v ktorých boli sídla šľachtických rodín, a z prídavných mien sa tvorili aj prímenná vyjadrujúce miesto, pôvod nositeľa prímena, odkiaľ pochádzal, odkiaľ prišiel. Priezviská vznikali z prídavných mien utvorených aj napr. zo zložených a z dvojslovných názvov (napr. *Čarnogurský*, *Solivarský*). Niektoré priezviská majú odlišnú podobu od podoby adjektíva utvorenej v súčasnej slovenčine od súčasného názvu obce, lebo vznikli z prídavného mena utvoreného zo staršieho názvu alebo iným v miestnom nárečovom úze používaným spôsobom (napr. *Družbácky* – Ružbacy, nárečovo *Družbaky*, *Nádaský* – Nádaš, o. Trstín; pozri Majtán, 2018 s. 36 – 38).

⁶ Podľa Štatistického lexikónu obcí Slovenskej republiky z roku 2011 (s. 75) v obci Pružina nejde o miestnu časť, ale o osadu.

V slovenčine fungujú aj iné typy pomenovaní, ako napr. *Predbošáčka* (Nová Bošáca, o. Nové Mesto nad Váhom; 1991), *Predčelá* s variantom *Precola* (Veľká Franková, o. Kežmarok; 1988), *Preddolie* s variantom *Predolie* (Turie, o. Žilina; 1994), *Preddolinky* (Hubová, o. Ružomberok; 1990), *Predháaj* (Mikšová, o. Bytča; 1994), *Predhôrka* (Veľká Čierna, o. Žilina; 2009), *Predjarky* (Veľká Lúka, o. Zvolen; 1993), *Predkútsky jarok* (Pliešovce, o. Zvolen; 1993), *Predmočiar* (Ladce, o. Ilava; 1994).⁷ Všetky názvy potvrdzujú rešpektovanie (zohľadnenie) systémovosti a spisovnosti slovenského jazyka procesom štandardizácie uvedených typov názvov a úpravou hláskových nárečových podôb geografických názvov, napr. *Luštek* na *Lúžtek*, *Šefranica* na *Šafranica*, *Hrunok* na *Grúnik*, *Kyčera* na *Kýčera*, *Jalšiny* na *Jelšiny* (pozri Smernicu na štandardizáciu geografických názvov, čl. 4 Zásady úpravy geografických názvov z územia Slovenskej republiky, bod 1). Upravujú sa aj gramatické nárečové podoby geografických názvov, napr. *Pod kyselú vodú* na *Pod kyslou vodou*, *V Hubokém* na *V Hlbokom*, *Pod huru* na *Pod horou*, *Za humny* na *Za humnami* (tamže, bod 2).

V nárečovej apelatívnej slovnej zásobe sú výrazy, ktoré takisto vznikli univerbizáciou predložkovej konštrukcie a súčasne v ich pôvodne predponovej časti funguje dvojhĺaska *ie*, resp. *ié*. Takéto hláskové podoby sa uvádzajú v celonárodnom nárečovom slovníku ako nárečové varianty, napr. slovo *predbežník* „druh (svadobného) pečiva, ktorý sa roznášal po dedine pred svadbou“ je zaznamenané s variantom *priedbežník* doloženým z Priekopy (o. Martin), lexéma *preddavok* „suma vyplatená pred vyúčtovaním, záloha“ má variant *priedavok* z Beňuše (o. Brezno), výraz *prednovie* „obdobie pred novou úrodou, pred žatvou (keď už obyčajne dochádzali zásoby)“ s variantom *priédnovié* doloženým z Pruského (o. Púchov) či variant *priénnovié* z Trenčianskej Závady (o. Trenčín), lexéma *predprník* „časť konského postroja, retiazka na chomúte slúžiaca na jeho pripojenie k oju pomocou držiaka“ doložená s nárečovým variantom *priéprník* z Bošáce (o. Trenčín); pozri Slovník slovenských nárečí, III, 2021, s. 118, 124, 128. Z dokladov je zrejmé, že pri spracúvaní nárečovej lexiky rovnako existujú pravidlá štandardizácie (pospisovnenia či formálnej úpravy) tej-ktorej hláskovej nárečovej podoby výrazu vzhľadom na potrebu jeho zrozumiteľnosti a dostupnosti pre širší okruh čitateľov (používateľov).

⁷ Uvádzané štandardizované názvy označujú nielen miestne časti obcí, osady, majere, ale aj lesy, polia, záhrady a sady, priesmyky či vodné toky.

Omnoho dôležitejšia je potreba zrozumiteľnosti a jednotnosti v prípade názvov obcí a ich osád a miestnych častí na ich používanie v určitých sférach života spoločnosti. Z toho dôvodu geografické názvy podliehajú súborom opatrení, ktoré zabezpečuje štandardizácia. Štandardizovaný geografický názov (oficiálny geografický názov), ktorého podobu schválila a zverejnila príslušná názvoslovná autorita, sa používa v úradnom domacom i medzinárodnom styku. Kompetencie štandardizovať má ÚGKK SR a vykonáva tak v súlade s § 18 zákona Národnej rady Slovenskej republiky č. 215/1995 Z. z. o geodézii a kartografii v znení neskorších predpisov, v súlade s § 14 až 17 vyhlášky ÚGKK SR č. 300/2009 Z. z. podľa zásad spisovnej slovenčiny a v súlade s rezolúciami konferencií OSN o štandardizácii geografického názvoslovia (pozri Štandardizácia geografického názvoslovia). Štandardizované geografické názvy sú záväzné pre vydavateľov kartografických diel, odborných publikácií na používanie v tlači a iných prostriedkoch masovej komunikácie a v úradnej činnosti orgánov verejnej správy. Rovnako to platí pre vydavateľov kartografických diel a odborných publikácií vydávaných v cudzom jazyku a na používanie v tlači a iných prostriedkoch masovej komunikácie šírených v cudzom jazyku. Používanie označení geografických objektov v jazykoch národnostných menšín upravuje osobitný predpis (pozri zákon č. 215/1995 Z. z. – zákon Národnej rady Slovenskej republiky o geodézii a kartografii, piata časť Štandardizácia geografického názvoslovia, § 18, bod 7).

Úradné toponymá (úradne stanovené alebo potvrdené vlastné mená alebo ich forma; Valentová, 2017, s. 142) schválené kodifikačnými autoritami sa nachádzajú v štatistických lexikónoch a oficiálnych zoznamoch a publikáciách, ktoré vydávajú ministerstvá a úrady. Názov obce určuje alebo mení vláda Slovenskej republiky. Názvy časti obcí určuje a mení Ministerstvo vnútra SR na návrh obce; názov novej obce a jej časti sa určuje spravidla podľa názvu časti obce, názvu miestnej časti, podľa pomenovania významného prírodného útvaru, javu alebo historickej udalosti súvisiacej s územím obce alebo podľa nežijúcej významnej osobnosti. Ak sa má určiť alebo zmeniť názov obce alebo jej časti v súvislosti so zmenou územia obce, obe zmeny treba vykonať s rovnakou účinnosťou (zákon Národnej rady Slovenskej republiky č. 369/1990 Zb. o obecnom zriadení, prvá časť Postavenie obcí, § 1a, odsek 1, 2, 3, 7).

LITERATÚRA

Koncepcia rozvoja štandardizácie geografického názvoslovia v Slovenskej republike na roky 2011 – 2015. Bratislava: Úrad geodézie, kartografie a katastra Slovenskej republiky 2011. 13 s. Dostupné na http://www.skgeodesy.sk/files/slovensky/ugkk/geodezia-kartografia/standardizacia-geografickeho-nazvoslovia/dokumenty-k-cinnosti/VAslednA-koncepcia_AGN_2011-2015.pdf, aktualizované 31. 8. 2021 [cit. 8. 10. 2021].

Krátky slovník slovenského jazyka. 4., doplnené a upravené vyd. Bratislava: Veda 2003. 985 s. ISBN 80-224-0750-X.

Lexikon obcí Slovenskej republiky. Bratislava: Štátny štatistický úrad 1942. 190 s. + obrazové prílohy.

Lexikon obcí v krajine slovenskej. Praha: Ministerstvo vnútra a Štátny štatistický úrad 1936. 56 s.

MAJTÁN, Milan: Z lexiky slovenskej toponymie. Bratislava: Veda 1996. 192 s. ISBN 80-224-0480-2.

MAJTÁN, Milan: Naše priezviská. Bratislava: Veda 2018. 196 s. ISBN 978-80-224-1357-2.

MARSINOVÁ, Marta: Predpona *pre-* a *prie-*. In: Slovenská reč, 1949, roč. 15, č. 7 – 8, s. 253 – 254.

Pravidlá slovenského pravopisu. 4., nezmenené vyd. Bratislava: Veda 2013. 592 s. ISBN 978-80-224-1331-2.

RUŽIČKA, Jozef a kol.: Morfológia slovenského jazyka. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1966. 896 s.

Smernica na štandardizáciu geografických názvov. Bratislava: Úrad geodézie, kartografie a katastra SR 2015. 26 s. Dostupné na <https://www.skgeodesy.sk/files/sk/slovensky/ugkk/geodezia-kartografia/standardizacia-geografickeho-nazvoslovia/dokumenty-k-cinnosti/smernica-sgn.pdf> [cit. 28. 7. 2021].

Slovník slovenského jazyka III. P – R. Red. Š. Peciar. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1963. 912 s.

Slovník slovenských nárečí III. (Poza – R). Red. A. Ferencíková. Bratislava: Veda SAV 2021. 816 s. ISBN 978-80-224-1905-5.

SOKOLOVÁ, Miloslava – MOŠKO, Gustáv – ŠIMON, František – BENKO, Vladimír: Morfematický slovník slovenčiny, 1. vydanie. Prešov: Náuka 1999. 531 s.

Štatistický lexikón obcí Slovenskej republiky 2011. Bratislava: Štatistický úrad Slovenskej republiky 2014. 340 s. ISBN 978-80-8121-367-0.

VALENTOVÁ, Iveta: Obec Oslany a katastrálne územie Oslany alebo štandardizácia verzus štandardizácia. 1. a 2. časť. In: Slovenská reč, 2017, roč. 82, č. 2 a 3, s. 139 – 158, 256 – 263.

zákon č. 215/1995 Z. z. – zákon Národnej rady Slovenskej republiky o geodézii a kartografii. Dostupné na <https://www.zakonypreludi.sk/zz/1995-215#cast5> [cit. 28. 7. 2021].

zákon č. 612/2002 Zb. zákonov v zákone č. 369/1990 Zb. o obecnom zriadení. Dostupné na https://www.aspi.sk/products/lawText/1/54296/1/2/uplne-znenie-c-612-2002-zz-zakona-c-369-1990-zb-o-obecnom-zriadeni/uplne-znenie-c-612-2002-zz-zakona-c-369-1990-zb-o-obecnom-zriadeni#c_153 [cit. 4. 10. 2021].

ISSN 0023-5202

MIČ 49 300